

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยแนวทางการเพิ่มการมีส่วนร่วมของชุมชนในการลดการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกร ในครั้งนี้เป็นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) โดยเป็นกระบวนการวิจัยที่นักวิจัยภายนอก นักพัฒนาในชุมชนและเกษตรกรผู้ปลูกผัก ซึ่งมีปัญหาการใช้สารเคมีในปริมาณสูงเกินความจำเป็น ก่อให้เกิดผลกระทบต่อทางด้านสุขภาพของเกษตรกรและคาดว่าจะปัญหาทางด้านการตลาดในอนาคต จึงได้คิดทดลองทำและทบทวนไตร่ตรองร่วมกันเพื่อไปสู่การลด ละ เลิกการใช้สารเคมี

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม สามารถหยั่งรากลึกกลงไปถึงประสบการณ์ทางสังคม อย่างเป็นรูปธรรม เช่น มีความมุ่งหมายที่จะเอาชนะหรือแก้ปัญหาที่ชุมชนมีความคับข้องใจอยู่ โดยความพยายามด้วยวิธีของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จะทำให้สามารถกำหนดกลุ่มเป้าหมายได้ตรงตามความต้องการที่จะแก้ปัญหานั้นๆ สามารถให้แนวทางแก่ชุมชนว่าอะไรคือสิ่งจำเป็น หรือเป็นความต้องการที่แท้จริงของเขา และชี้ให้เห็นถึงจุดบกพร่องหรือจุดผิดพลาดในความคิดของชุมชนเกี่ยวกับปัญหาของเขาเอง ซึ่งจะบ่งบอกถึงสถานะสังคมที่ขัดแย้งกันระหว่างความต้องการกับวิธีการสนองความต้องการ และเปิดเผยให้เห็นถึงกลไกที่ควบคุม กระบวนการที่ปฏิบัติอยู่ นอกจากที่กล่าวแล้ว การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมยังช่วยชี้แนะถึงกิจกรรมที่จะสามารถแทรกแซงหรือเปลี่ยนแปลงกระบวนการทางสังคมที่เป็นอุปสรรคขัดขวางสิ่งต่างๆ ได้

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการลดการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกรบ้านใหม่สันมะนะ ตำบลต้นธง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ทำการศึกษา คือ บ้านใหม่สันมะนะ ต. ต้นธง อ. เมือง จ. ลำพูน เหตุผลในการคัดเลือกทำการวิจัยครั้งนี้ คือ เป็นหมู่บ้านที่ปลูกผักเป็นอาชีพหลัก มีการใช้สารเคมีในปริมาณมาก โดยเฉลี่ยไร่ละ 5,000 บาท และมีเกษตรกรสนใจที่จะทดลองหาวิธีลดการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยในครั้งนี้ มุ่งศึกษาแนวความคิด วิธีการปฏิบัติของเกษตรกร สภาพพื้นที่ บริบทของชุมชน และเงื่อนไขของการมีส่วนร่วมของเกษตรกรและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

สถานที่ดำเนินการวิจัย

ชุมชนบ้านใหม่สันมะนะ ตำบลต้นธง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

เกษตรกรผู้ปลูกผักในบ้านใหม่สันมะนะ ตำบลต้นธง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ในระยะแรกเริ่มจากการลงรายชื่อเข้ากลุ่ม 33 คน (ไม่ได้ปฏิบัติกิจกรรม) ต่อมาพัฒนาเป็นกลุ่มมีสมาชิกที่มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมอย่างแท้จริง 24 คน

ขั้นตอนการวิจัย

การวิจัยนี้ประยุกต์ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) โดยมีผู้ที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ได้แก่ นักวิจัยภายนอก นักพัฒนาและเกษตรกรที่สนใจรวมตัวเป็นแกนนำเข้ามามีส่วนร่วมกับกระบวนการวิจัย ตั้งแต่ขั้นเตรียมการเดือนสิงหาคม 2543 จนถึงปัจจุบันโดยผู้เข้าร่วมอยู่ในฐานะที่มีความเสมอภาคกัน กระบวนการและขั้นตอนการทำวิจัยมีดังนี้ คือ

1. ขั้นเตรียมการวิจัย

1.1 ศึกษาชุมชน นักวิจัยเข้าไปพูดคุยกับเจ้าหน้าที่หน่วยงานราชการในพื้นที่คือ เจ้าหน้าที่สาธารณสุข สถานีอนามัยสันมะนะและผู้นำเกษตรกร ทำการศึกษาข้อมูลโดยการสนทนากับปัญหาการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน และการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่ผ่านมาจากกลุ่มเกษตรกร

1.2 พิจารณาประเด็นเพื่อการวิจัย นักวิจัย ผู้นำเกษตรกร และเจ้าหน้าที่หน่วยงานราชการ ในท้องที่ ร่วมกันประเมินศักยภาพของชุมชนบ้านใหม่สันมะนะ

1.3 หาผู้ร่วมทีมวิจัย นักวิจัยหาผู้ที่มีความสนใจร่วม โดยการพูดคุยเสนอแนวความคิดการทำวิจัย ชักถามแลกเปลี่ยนความคิดเห็นผ่านผู้นำเกษตรกรและคัดเลือกเกษตรกรที่มีความสมัครใจเข้าร่วมเป็นทีมวิจัยขั้นตอนดังกล่าวจะดำเนินการโดยผู้นำเกษตรกรนักวิจัยหลักคือ นายเอกธิชัย ขนบแก้ว และมีทีมวิจัยร่วมคือ ผู้นำและสมาชิกกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักในบ้านใหม่สันมะนะ ที่มีส่วนร่วมทำกิจกรรมทุกคน

2. ขั้นตอนการวิจัย

2.1 เก็บข้อมูลพื้นฐานของชุมชน

- สัมภาษณ์และพูดคุยกับเจ้าหน้าที่หน่วยงานราชการในพื้นที่ ผู้นำและสมาชิกกลุ่มเกษตรกร
- ศึกษาจากเอกสารต่างๆ

2.2 ประชุมกลุ่มเกษตรกรสมาชิกกลุ่มเกษตรกรและนักวิจัยร่วมประชุม ชี้แจงทำความเข้าใจเกี่ยวกับประเด็นในการวิจัย เพื่อให้มีความเข้าใจร่วมกันและมีแนวทางการดำเนินกิจกรรม ที่ได้รับความเห็นชอบจากสมาชิก

2.3 วิเคราะห์ปัญหาการใช้สารเคมีของกลุ่มเกษตรกร โดยเทคนิค AIC และ SWOT analysis ของกลุ่มพร้อมกับการวางแผนการดำเนินกิจกรรมต่อไป

2.4 กิจกรรมการศึกษาดูงาน เรื่อง แนวทางการลดละเลิกการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชในการทำการเกษตร

2.5 ประชุมสรุปบทเรียนในกิจกรรมที่ผ่านมาและตลอดกระบวนการวิจัย

2.6 ปฏิบัติตามแผนและกิจกรรมที่ได้วางไว้

2.7 ทบทวนไต่ตรองผลของกิจกรรมตลอดกระบวนการวิจัย

2.8 จัดหมวดหมู่ วิเคราะห์ข้อมูลตลอดกระบวนการวิจัยอย่างต่อเนื่องและสรุปข้อค้นพบ

แหล่งข้อมูลและวิธีการเก็บข้อมูล

1. ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาวิจัย จำแนกเป็น 2 ประเภท คือ

1.1 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) เป็นข้อมูลที่ได้จากการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์บุคคลและกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้อง และได้มีการใช้กล้องถ่ายรูปบันทึกภาพ เพื่อช่วยในการเก็บรวบรวมข้อมูลให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

1.2 ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) เป็นข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมไว้แล้วโดยบุคคลกลุ่มบุคคล และสถาบันต่างๆ เช่น เอกสาร รายงานวิจัย บทความ วารสารสิ่งพิมพ์ต่างๆ หนังสือ ตลอดจนข้อมูลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

2. วิธีการเก็บข้อมูล (Data Collection)

2.1 การสัมภาษณ์ (Interview)

การสัมภาษณ์คือ การสนทนาซักถามอย่างมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องการ ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์จะช่วยอธิบายสิ่งที่นักวิจัยพบเห็นหรือสังเกตได้แต่ยังไม่เข้าใจให้ดียิ่งขึ้น

การสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น 2 แบบคือ

1. การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างหรือการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ (Structured Interview or Formal Interview) ใช้ในการเก็บข้อมูลรายละเอียดต่างๆ ในงานวิจัย
2. การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Informal Interview) ใช้ในการเข้าไปในชุมชนระยะแรก เป็นการเข้าไปแนะนำตัวทั้งนี้สังเกตเห็นว่าผู้ให้ข้อมูลมีความพอใจ ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการพูดคุย การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างนี้มีประโยชน์ต่อการตั้งประเด็นในการสัมภาษณ์ครั้งต่อไป

2.2 การสังเกต (Observation)

เป็นการเฝ้าดูสิ่งที่เกิดขึ้นหรือปรากฏขึ้นอย่างเอาใจใส่และกำหนดไว้อย่างมีระเบียบวิธีเพื่อวิเคราะห์หรือหาความสัมพันธ์ของสิ่งที่เกิดขึ้นกับสิ่งอื่น โดยกระบวนการสังเกตมักใช้ร่วมกับการสัมภาษณ์เพราะขณะสัมภาษณ์ต้องสังเกตถึงพฤติกรรมบางอย่างไปพร้อมกัน

การสังเกต แบ่งได้เป็น 2 แบบคือ

1. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) บางครั้งเรียกกันว่าการสังเกตภาคสนามโดยปกติแล้วการสังเกตแบบนี้จะเป็นที่นิยมใช้กันมากในการวิจัยเชิงคุณภาพเนื่องจากสามารถเก็บข้อมูลได้ละเอียดสมบูรณ์มากกว่าการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ซึ่งการสังเกตแบบมีส่วนร่วมในครั้งนี้นักวิจัยได้เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการทำกิจกรรมกับชุมชน
2. การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non - Participant Observation) เป็นการสังเกตโดยตรงโดยไม่ให้ผู้ร่วมกิจกรรมต่างๆ รู้ตัวในส่วนนี้ คือ ตอนที่ไปสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน ผู้สูงอายุเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ขอตำบล ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน ประวัติการประกอบอาชีพความเป็นอยู่ ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลอีกระดับหนึ่ง ที่ถ่ายทอดจากอารมณ์และความรู้สึกที่สั่งสมมายาวนาน

2.3 การประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การประชุมใช้เทคนิค SWOT analysis ใช้ในการค้นหา จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ของกลุ่ม หลังจากนั้นนำกระบวนการ AIC มาใช้ในการวิเคราะห์ปัญหาและวางแผนการดำเนินงานต่อไป

2.4 การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Discussion)

เพื่อสำรวจแนวความคิด ใช้วิทยากร ได้แก่ ทีมนักวิจัย ผู้นำชุมชน เกษตรกรผู้นำ นักวิชาการที่เกี่ยวข้อง

2.5 การจดบันทึก

สามารถแบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน โดยขั้นตอนแรกคือ การจดบันทึกข้อขณะที่กำลังสังเกต หรือทันทีหลังจากการสังเกต ทั้งนี้แล้วแต่เงื่อนไขของการเก็บข้อมูล แล้วนำมาเรียบเรียงเป็นบันทึกที่มีข้อความขยายมากขึ้น และสมบูรณ์ถูกต้อง ขั้นตอนที่สองคือ การจดบันทึกผลการประชุม ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ และข้อมูลที่ได้จากเอกสารต่างๆ

2.6 บันทึกภาพ

เพื่อเก็บภาพไว้เป็นหลักฐานและแสดงให้เห็นถึงความสมบูรณ์ของกิจกรรมในขณะนั้น

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล คุณลักษณะ โดยการจัดหมวดหมู่ ข้อมูลที่ได้จากการอภิปรายแลกเปลี่ยนระหว่างผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยและผู้วิจัย เพื่อตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน โดยทำการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นระยะๆ เพื่อทบทวนการดำเนินการและวางแผนใหม่อย่างมีส่วนร่วมในการลดการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช เพื่อส่งเสริมและทำความเข้าใจกันอย่างเป็นกระบวนการและเป็นระบบ โดยกำหนดประเด็นในการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ดังนี้ คือ

1. เพื่ออธิบายแนวทางการเพิ่มการมีส่วนร่วมของเกษตรกรและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการลดการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช โดยวิเคราะห์ถึง รูปแบบแนวทางในการเพิ่มการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงานแก่ชุมชนอื่นต่อไป
2. เพื่ออธิบายเงื่อนไขในการเพิ่มการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยวิเคราะห์ถึง จากผลการดำเนินงานที่ผ่านมาของกลุ่มเกษตรกร